

Kék cserepek — Üzbegisztán

(Rövidített változat)

Hol kezdődjék egy utazás leírása?

Nyúljunk vissza az előzményekig, ez esetben az első, 1974-es odesszai utazásomhoz, időzzünk el az írószövetség barátságos-idegen bőrfoteljaiban, repülünk 9000 méter magasságban, vagy már érkezünk is meg az első helyszínünkre?

Minden variáció számos előnyt kínál, s legalább annyi hátránnyal is jár. Aránykérdésről van itt szó, s amennyiben arról, valóban, fontos bizonyos műfaji kikötések meghozatala. Legyen-e ez a leírás útleírás, útiesszé, netán útinapló, élménybeszámoló stb. Mi legyen? A dolog akarva-akaratlanul emocionális tényező-kön múlik, s nem a kiadói, szerkesztői megrendeléseken. Minden utazáshoz tudunk érzelmileg viszonyulni, ha előtte nem is; hanem — s ezt ne sajnáljuk eléggé —, utána.

Lapozgatok magamban. Üzbegisztán! Pár nap, piacok, por, szállodák, napfény, szemét, emberek, zaj. Ennyi lenne csak? S kell nekem erről írnom? Érvényeset mondani? Szerencsére, magamban már le szoktam az udvariaskodásról: l e h e t ?

Taskent és Buhara között komolyan átélem a halálfélelmet. IL—18-as gépünk imbolyog, mintha mindkét pilótája lemondott volna arról, hogy megfékezze az elszabadult gépszörnyeteget. Alattunk zöldes-sárga tenger, a sivatag, egy-egy hirtelen billenéskor a kémlelőablak üvegéhez ütődik a homlokom. Mögöttem öregedő, valamikor csodálatosan szép üzég nő beszélget idős férjével, úgy, hogy komikus módon, fél mellére egy tyubetyejkát (négyzetű üzég sapkát) lapaszt. Újabb billenés, a sivatag, mint a partról visszahúzódo hullám, eltűnik ablakomból, most csak a sötétkék égre látok. Tanya, a kísérőm, pengényire szorított szájjal, lehunyt szemmel kapaszkodik ülésem karfájába.

Nem a haláltól félek, döbbenek rá hirtelen, hanem az addig tartó zuhanástól, amikor egybegabalyodnak az emberek, üvöltenek, s félek a pillanattól, amikor végleg elveszíttem magamban az ég és föld egyensúlyát. Ha ezt, a „célhoz” vezető utat ki lehetne iktatni a halál elérésének mechanizmusából, ki tudja, nem lenne-e a mostaninak hatványozott mennyisége az öngyilkosok száma ebben a furcsa világban?

Megint hátratekintek, a szép üzég asszony, fejét az erre a célra feinyitott retikülje fölé hajtja és hány. Már elvette melléről, mely így most félig fedetlené vált, a sapkát, s ahogy zavartan felnéz rám, szeme tele van nagy, barna könnyekkel. Mosolygok, „na ezt is túl fogjuk élni, meglátja” mosollyal, majd eszembe jut, az itteni férfiak milyen véresen féltékenyek, és sietve az ablak felé fordítom a fejeimet. Ismét a sivatagot nézem, gyávaaságom miatt kissé szégyenkezve önmagam előtt. Innen, fölülről félelmetes a sivatag, bár a testét behálózó utak miatt inkább érzem állatkerti vadnak, kit a rács biztonságának tudatában, akár fel is ingerelhetek. Igen, mindez igaz is lenne, ha a rács nem ugyanolyan megalázó lenne — a szemléelőre nézve. Szorongásom, ahelyett, hogy elmúlnék, szüntelenül fokozódik. Lehet, ezért van, hogy mikor Buharába érve a földre teszem a lábamat, olyan szédülés fog el az éles és fűszeres levegőtől, hogy a korlátba kell kapaszkodnom, el ne vágódjak.

*

Álmodban óriási kékmázás kerámiák között bolyongsz. Fúj a szél, hideg és fényes szél fúj, inged összehúzó a melleden. Holdtalan az éjszaka, hosszú lépcsősor aljához érsz. Elindulsz felfelé, utad végtelen ideig tart, a lépcsők nem fogynak el, mintha egyhelyben lépkednél. Madár csapódik arcodhoz, fölsikoltasz, de hangod elnyeli a szádat betapasztó vörös homok. Szamárcocog el melletted, egészen közel hozzád, és nem látod őt, csak patáinak csengését hallod, s az ostor sötét suhanásait. Lábad egyre nehezebben viszi előre testedet, lenézel rá és látod, friss vérben taposol, de a kövek repedéseiből fölvetik ártatlan fehér fejüket a tündérrózsák. Csillagtalan az éjszaka, szomjúságod megtelik szárnysuhogással. A lépcsősornak már nincs mögötted folytatása, ha hátrafordulsz, olyan vagy, mint aki a semmiből érkezett. Most óriási boltíves kapu előtt állsz, átlépsz rajta, s egy kihalt udvarba érsz. Az udvar két oldalán újra hatalmas kékmázás kerámiák, oly közel egymáshoz, úgy tűnik, tested csak akkor tud továbbhaladni köztük, ha kígyóvá változol. Egy különös alak közeledik feléd, hóna alatt lámpás világol. Olyan lámpásnak tűnik, milyeneket te is készítettél gyermekkorodban, kibelezett tökből, s lopott gyertyából. Megfordulnál, de eltűntek mögüled a lépcsők. Az emberformájú lény közel ér, akkor látod csak, tulajdon fejét hordozza a hóna alatt, arcának halott verítéke ragyogott fel lámpásként az imént. Kezét nyújtja, de nem adod a tiédet, félsz „Valaki belefeküdt a szarkofágomba, míg én enni adtam a denevéreknek — motyogja a fej — valaki a XV. századból, ha jól emlékszem”. A test ezek után meghajol. Irtózatodban hanyattveted magad a mögötted tátongó mélységbe, denevérek süvöltének parittyakóként homlokod előtt, ejtőernyőként lebeg feletted a fej nélküli ember kacagása.

Taskentben gyakran eljárak a Kék Kupola teázóba. A teát ugyanis nagyon szeretem. Mégsem elsősorban ezért szakítom meg naponta a programjaimat, sokkal inkább a teázás szertartása miatt térek be ide. A teázó egy hatalmas park közepére épült, kicsiny mesterséges tó partján. A tó teázóval szemközli oldalát karókra felfuttatott szőlő borítja. Ez az elhelyezés — később bőven lesz módomban eredetibb, nem ennyire stilizált változatokat megfigyelni —, a teázók (csajhónák) ősi építési formájára vezetendő vissza. A csajhóna általában folyópartra épült, szabadteri, nyitott teraszai benyúltak a folyó fölé, vagy közvetlen a víz mellett álltak. Ez eleve meghatározta a teázás alaphangulatát. Teázónk „csaposa” örökös ügyességgel pörgeti a szamovár csapját a levegőben, egyidejűleg ezzel (pontosabban ennek a mutatványnak köszönhetően) megtölti a másik kezében tartott három kancsót. A szemlélők összefordulnak, nemzetközi szót dörögnek egymásnak: profi!

Asztalhoz ülünk, a szőnyegek. Székek itt nincsenek (az „európaiak számára fenntartott részben” igen), hiszen az asztalok magassága jó, ha eléri a harminc centimétert. Az én teámat Timur készíti el — legközelebb már én az övét —, Tanya, aki szoknyában nem mert közenk kuporodni, a sofőrrel ül egy „európai” asztalnál, onnan tart szemmel.

A tea elkészítése:

egy keveset kitöltünk pialánkba a porcelánkannában gőzölgő félkész léből, rövid várakozás után visszaöntjük azt, majd bir kajtarganda — loj, morogjuk. A második visszatöltésnél azt mondjuk:

ikki kajtarganda — csój;

a harmadiknál pedig:

ucs kajtarganda — moj.

Ezzel meg is lennénk.

Verekek szállnak be a nyitott ablakon, legtöbbször zuhanórepüléssel érkeznek a megüresedett asztaloknál halandók által hagyott szent süteménymorzskákat összeszedve. Néhány derék szárnyas a keleti ornamentikával kiképzett boltzat árnyékos szögleteiben keres nyugalmat. Egyik viszont a dobogó előtt hagyott cipőmre száll. Elhessen-tem, nézem a levetett, s a dobogók előtt hagyott cipőket. Megpróbálok gazdájukkal azonosítani őket. Az a szétaposított a zöld inges, lyukas zoknis fiúé lehet, ez a hegyes orrú azé a dús fekete hajú üzég playboyé; a szomszédos asztalnál ücsörgő, takarítónő-kínézetű asszonyok hosszú szárú, letaposott sarkú posztólabelliket hagyhattak a kövön. Vajon, mi változnék akkor, ha tévedésből (vagy szántszándékkal!) egymás cipőjében folytatnánk az utunkat. Ki-ki, a magáét. (Vagy így már törvénytörés lenne a másikat?)

*

Mennyit változott, mióta Vámbéry Ármán erre járt?

„... nekem mindig barátilag tanácsolták, hogy mit tegyek, s csakis társaim nemes barátságának és jóakaró tanácsainak köszönhettem, hogy Bokharában szerencsétlenség nem ért, mert eltekintve elődeim szomorú vesztétől e városban, Bokharát nem csak az európaiakra, hanem minden más idegenre nézve is igen veszélyesnek tartottam, mivel a kormány kémszervezete már azon fokát érte el a tökéletességnek, melyen a népség elaljasodása állott”.

*

Buhara régi városrészében sétálgatok, kísérőim rimánkodásával nem törődve, kétségbeesett tilalnat megszegve. Ők már alszanak, nagy hold tenyerel rá a házak tetejére. Félelmetes panoptikum most a város, az éjszakai fekete ég kéken csillan az agyagfalak komor redőin. Minden néma és mozdulatlan. Az utca szűk, kitárt karral mindkét házsort megérinthetném. A házakból nem néznek ablakok az utcára, az alacsony épületek valószínűleg levegőtlenül szorították a sikátort. Régen a kapuk — mert azok, ha másért nem, praktikus szempontból, voltak — jelezték, milyen házigazda várja vendégeit az egyforma falak egyike mögött. A múzeumban láttam néhányat, művészi megformálásukban, sőt (nem vagyok szakértője a kérdésnek) motívumaikban is a mi székelykapuinkra emlékeztettek. Csak itt a gazda nevét nem vették fel rájuk.

Egyetlen járóelőre sem bukkanok (később közlik, állítólagos szerencsémre), dobogó szívvel hatolok mind mélyebbre az idegen bírdalom süket csöndjébe.

Vad népek élnek erre — oktattak közvetlenül megérkezésem után. Ott, mutattak szállodánk kilencedik emeleti szobájának erkélyéről a szemközti elterülő agyagregetre, ott az igazi Ázsia maradt fent. Nézem, ahogy lüktet, lélegzik a „szörnyeteg”. Az „igazi Ázsia”. A nők állítólag ma is ugyanúgy ki vannak szolgáltatva férjüknek, mint annakelőtt száz esztendővel. Dolguk a főzés, mosás, takarítás, egyéb munkák, férjük vágyainak befogadása és kioltása, sok maszatos és rágógumit követelő gyerek születése.

Az emberek ma is elzárkóznak mindentől és mindenkitől. Udvarra élnek. Maguknak; nem szeretik, ha a szájukba látnak. Ezért is nem akarnak ablakon át kapcsolatot kerülni a külvilággal.

A fiatalabbak, persze már vágnak ablakot az agyagba.

Egy ilyen ház függönyözetlen ablakán kukkantok be. A szobában nincsenek bútorok, a család a földre terített szőnyegen kuporog. A kisebb gyerekek szétszóródva alszanak, a családő és a fekete tekin- tetű, szomorú asszonya egymással szemben ülnek, nézik is egymást, hallgatnak is. Kerekét oldok, mielőtt felfedeznének, s tolatkodó kíváncsiságom szétröbbantaná békéjüket.

A zsidónegyed felé ballagok, ahol nappal állandóan nagy a zsi-
vaj: ez a rész az óvaros központjában van, a LEB-I Hauz (a diván-
bég tavapartja) közelében. Most itt is csönd van. A tóban sárkányok
kavarják súlyos ezüsttaréjukkal a vizet.

Amint kiérek a régi városrészből, önkéntelenül fellelegzem. Nem
bírom a szegénységet? Talán csak az idegen szegénységet nem szok-
tam még meg. Hányan lakhatnak itt? Ezren, tízezeren? A dobogószé-
rű hazak, fullasztó sikátorok közül büszkén emelkednek ki a mecse-
tek és minaretek — ők már, kevés kivétellel, egy halott óriásbiroda-
lom halott hírmondói. A huszonegyedik órában érkeztem, már bont-
ják a várost. Hümmögök. Majd évek múlva, mesterségesen építenek
a szépen restaurált medreszek (papneveldek) és mecsetek köré né-
hány házat, szimbolizálандó: íme, a régi, átkos Bokhara. Avagy: A'la
souvenir!

A szálloda és a régi város közötti holt terület közepén zászlósor
lengedezik. Aki innen van, az már biztonságban van? Persze, tudni
kell, honnan vagyunk innen, s merről túl . . .

*

Szoo bulilik!

Timúr szemüvege, majd röviddel pohara villan felém. Ze-
rafsán étterem (ismét Taskentben vagyunk), emelet, esztrádműsor.
Hűség és pótolhatatlan vezetőm a legjobb helyet foglalta le szá-
munkra, a táncosnók hosszú, barna combjai az arcunk mellett csap-
pódnak el, meg-meglegyintve az alkohol árnyékában hűsölő ösztöne-
inket. Bár öltözékük dúsabb, mint nálunk ilyen jellegű műsorokban
ez megszokott, itt kívánatosabbnak tűnnek a lányok. Lehet, hogy a
jelenlét varázsa . . . ?

Asztalszomszédaink Bakuból érkeztek: férj, feleség.

Figyelem az éttermet. Teljesen európai. A pincérek itt is mani-
pulálnak a jobb árukkal (pl. cigaretta,) mint nálunk, ugyanolyan ve-
gyes a vendégek összetétele, a selyemfiútól a lepusztult alkoholistaig,
a jelenlevők öltözéke, sőt . . .

A két, sötét szemhéjú lánytól kapott cetlit, melyen a szállodai
szobájuk száma és telefonszámuk van, azonnal eldobom. (Uriember
szerelemért még külföldön sem fizet, gondolom). Az eset, mint kurió-
zum érdekel, olcsón azért mégsem adom a bőrömet!

Ballagunk hazafelé. Timúr a vállamba kapaszkodik, testileg is,
kapacitás szempontjából is ő a könnyűsúlyú kettőnk közül, vonszol-
lom a szállodáig. Szeretném rendezni a számlát, kinevet. Ma az ő
vendégei voltunk.

*

(Egy el nem küldött levél fragmentumai.)

. . . tudod, drága Csill', a tadzsik nők az első gyerek születése után
leveszik a díszüket magukról, s egy nagy ládába rakják. Ha leány-
gyermekük születik, ő fogja azt viselni, később. A te díszeid (mert fe-
né gazdagok vagyunk!), milyen ládába kerülnek? Mi lesz a verseim-
mel, ha leaggatod magadról őket? (Egy ládába? Milyen ládába?) . . .
Penzsikiben megnéztük a Rudaki-émlékházat. Jártunk egy ásatáson
is, mely ezer méter magasan, a Pamír koszorújában húzódik meg. Itt
volt a régi falu. Mivel három oldalról veszi körül a Pamír, a negye-
dik oldalról támadták az arabok a VI. században. A lerombolt agyag-
házak megmaradtak; ha egy dombról nézed, ki tudod venni az utcá-
kat, a házak belső elrendezettségét, látod a konyhák füstös falát.
Olyan ez, mintha egy korai hidrogénbomba zuhant volna a régi Penz-
zsikre. Összerázokodom: város, emberek nélkül. Századokon átívelő
félelem rak fészket a mellembe. Minden borzalomnak megvan tehát
az előtörténete, primitív, de nem kevésbé megrendítő változata? . . .

*

Két régi téma. a didaktika szándéka nélkül.

A Zerafsán folyó nevét aranyától kapta. Annyit is tesz magyarul
ökelme titulusa: Az Aranyat Hordó. Jellemző emberi tulajdonság,
hogy az aranybányákat mindig és mindenhol — minden korban —
felfedezik. Lett-légyen a földben, vízben, vagy (s talán ez a jövőnk)
a levegőben.

A Zerafsán aranyát nem akármilyen ravaszul lopkodták meg az
első korok aranyosói. (Az ilyen esetek engem mindig arról győznek
meg, hogy a világ dolgai a „dolgos tolvajok” leleményén haladtak
előre addig, ahol most tartanak). Nos.

Leöltek aranyosóink egy kövér birkát. Persze, soványat is leöl-
hettek volna, de lévén, hogy a hús nem tartozik az aranyosás kel-
lékei közé, étkezési szempontból a kövér állat feltétlenül hasznot haj-
tóbb. Bőrért lenyúzták, s beleengedték a Zerafsán vizébe. Ott ázott az-
után két-három napig. Akkor kiemelték, megszáritották, majd eléget-
ték. Kész. A bőr elég, a szőr is, de az aranyat — szerencsésükre —
az ilyen gyermeteg pirománia hidegen hagyja. Az égetőedényben te-
hát a hamun kívül ott ragyogtak azok az arany szemcsék, melyeket a
víz feltehetőleg azért sodort neki a fürdőző birkabőrnek, hogy fenn-
akadjanak a szőrök között.

Arra gondolok, a vízbeült leányoknak bearanyozta-e a folyó a
haját? Tett-e szemükre aranyérem helyett aranyos szemfedőt, obulus
helyett szájukra aranycsókot?

Arra gondolok, utolsó dunai aranyosóinknak, a mindig mosoly-
gós Lajos bácsinak hány, de hány mázsa homokot kell átrostálnia
naponta néhány gramm aranyért?

Hiába: kis ország, kis aranyáért nem elég báránybőröket küldött-
ségbe indítani, nagyobb méltóságú az!

A másik élmény közvetettebb (még az előzőnél is).

Verescsagin *Szamarkandi zindon* (börtön) című művéről lesz itt
szó. A kép kétharmada szurokfelete. Néhány haldokló, s egy magas-
ba meredő rab sovány alakja tölti ki a fennmaradt alsó harmadot. A
hatás leírhatatlan, főleg, ha tudunk hozzá néhány nem elhanyagol-
ható adatot. A zindon háromszintes, földbe ásott börtön volt. A szín-
teken különböző „súlyú” rabokat helyeztek el, fölül a kisebb, alul a
nagyobb bűnökben vétkesnek találtatott és elítélt rabok. A szintek
különbsége — hogy ki, hol húzza le a ráeső éveket — nem a regé-
nyesség, vagy a beeső napfény miatt fontos. Elsősorban a táplálék
szerzésének nehézsége a döntő ok. A napi adagot az őrség a legfelső
szinten ülőkhöz dobja be. Ők a maradékot, ha marad valami, miután
jőliaktak, a rácson keresztül leszórják az alattuk várakozóknak. Azok
nekiesnek, s, ha marad, a maradék maradéka a legalsó szint szeren-
csétlenjei közé potyog, s ők is esznek azon a napon. De a tartós rab-
ság csak a regényekben emel hőssé — a valóságban jórészt elaljasít.
Így az étkezés, a szolidaritás valós érzésének kihalásával, az alsó szin-
ten „vegetálók” életében ritkább esemény, mint az éhhalál látogatása.

Állok a kép előtt, s megértem, hirtelen és mélységében értem
meg Géczy János költőbarátom sorát: „Szeged, mélyvízi éjszaka”. Vé-
gigfut hátamon a hideg. Eszembe jut, éltem én is ilyen zindonban,
hajdanán, mégpedig a legalsó szinten. Körülöttem a téglákon nevek
és évszámok, elmosódott nevek, kiolvashatatlan évszámok: Te. e. i.,
Szp. i, Zel., B. a stb.

Mi lett vajon a sorsuk, tűnődöm. Följebb emelte-e őket, legalább
a legfelső zindonszintig életük és munkájuk, vagy más zindon más
kövei között fogyott el életük ereje?

Állok a sötétben, körülöttem haldoklók, fönről ma sem hull a
sötétségen kívül semmi hozzánk.

A tárlatlátogató most hátat fordít nekem, s elindul kifelé a te-
remből. Még tarkómon érzem leheletét. Állok a sötétben, hallom,
fólöttem mohón, csámcsogva eszik valaki . . .

*

Megjegyzés az egykori Buharáról — (Vámbéry Ármintól).

„Az örökös zsarnokság az embereket annyira megfélemlítette,
hogy férfi és nő, még, ha négyszemközt vannak, sem merik az emir
nevet kimondani, hogy hozzá ne tennék: „Isten éltesse százhusz esz-
tendeig!” A szegény emberek nem is gyűlölik uralkodójukat, a kény-
űri önkény fel sem tűnik nekik, mert azt a fejedelmi méltóság szük-
séges alkotórészének tekintik”.

*

A taskenti Lenin-múzeumban hűvös csend fogad, ünnep utáni
délelőtt. Idegenvezetőm csinos, barna orosz nő, egy rövid pálcával irá-
nyítja helyes irányba el-elkalandozó gondolataimat.

Lenin soha nem járt Üzbegisztánban. Múzeuma háromszintes,
modern épület, egyetlen eredeti dokumentum nélkül.

Ha teszem föl, jár is itt annak idején . . . ? Én most itt va-
gyok . . . ?

Nézem a makettet, melyen piros jelek mutatják, melyik széken
ült Marx, s melyiken Lenin, amikor a „British” könyvtárban dolgo-
zott. Az, hogy a két különböző időpontot egy szemléltető pillanatba
hozták össze, különös asszociációkra ragadtathatja a szemlélőt. A két,
századnyi különbségű zseni ugyanis egymásnak éppen háttal ül . . .

*

Képek, képek, képek, képek, képek . . .

Timúr Lenk érkezik a Regisztánra (Szamarkand főterére), győ-
zött, vagy vereséget szenvedtek komor csapatai, követeket küldött a
messzi angolokhoz, vagy csapatokat a még keletebb kelet ellen, Bibi-
hanumot, a jó feleséget jön meglátogatni, vagy új ágyasát föl szolgál-
ni hosszú távollétben kiszikkadt idegei számára . . . Timur jön . . .

A tér közepén hatalmas üstökben fő a piláf (plov), táncolnak a
fiatal lányok és fiúk, táncoltatják láncos orrú medvéiket a mutatvá-
nyosok, szurkolóktól körülrajongott olajozott testű birkózók mérik
össze tudásukat, koldusok csörgetik markaikban a sovány garasokat,
sípok szólnak, hajlongatva a déli nap forróságát, peregnék a dojrák...
A Regisztán medreszei, a Serdor, az Ulug-bek és a Tilla-kari kupolái
ragyognak, táncoltatják formás testükön a kék sugarakat, alattuk ra-
vasz képű, örült dervisek forognak, a tömeg szétnyílik egy láthatat-
lan erő előtt, ruhadarabok emelkednek örült éljenzés közepette a
magasba . . .

. . . hófehér fátylak röppennek a magasba, mint fehér szökőkutak
sugara, szállnak, kergetőznek odafent, hullnak és ismét felemelked-
nek, majd szétfoszlanak a különös, fűszerillatú múlt-Időben; a téren
csak halott, véres ruhájú asszonyok, lányok maradnak, elkésett si-
koltásokat, halálhörgéseket sodort erre a szél, gyermekírárs, villognak
az elszabadult kések, mintha új Heródesek roppantak volna rá a vi-
lágra, kik asszonyokat, lányokat mészárolnak irgalmatlanul; de nézd,
a halottak arcát végre zavartalanul csókolja a nap, nem takarja töb-
bé a gyűlölt fátyol . . .

(Folytatás a 21. oldalon)

... jó Ulug-bek, ki békén nyugszol a Cur-i Emír-mauzóleum hűvös csöndjében világhódító nagyapád, a Szűzen Fogantatott lábainál, Ulug-bek, csillagász-zseni, filozófus-árva, Kelet-kopernikusza, ki azt írtad medreszed homlokára: „a tudásra való törekvés minden mohamedán férfi és asszony kötelessége”, gondoltad-e Ulug-bek, ki nek csillagvizsgálóját (hommage a' Stonehenge istenléptékű ismeretlene) feldúlták gyilkosaid, Ulug-bek, férjek ölik feleségeik, apák, fivérek hajadon lányukat, húgukat; pedig az iszlám nem írja elő a fátyol viselését az asszonyoknak — ez az Ő rendelete; pedig az iszlám elírja az „állatok ábrázolása festett képeken” tilalmát, s lásd, a Serdor homlokzatát mégis tigrisek díszítik — ez is az Ő rendelete... Timur jön... éljenek a hódítók... az örültek... éljenek a zsarnokok...

*

Állunk a szakadó esőben Taskent — a Kőváros — főterén, körben lobogók, harsog a zene és a taps (hangszórókból és a lelkes szájakból): május 1-e van. Jobbról Lenin magasodik fölénk, hátunk mögött a jelen vezetőinek festett képei. Sirkó Ervint kutatom a szememmel a tömegben, aki majd az Egy regény regénye című munkájában fog egy május elsejei felvonulást leírni Csak más helyzetből, mint én. Elkeveredve a közönség soraiban. Legfeljebb olyan beszámolót írhatnak, mint Dawis a Moszkvai jelentés című könyvében. A tribünről. Erről lemondok. Innen nem lehet Sinkót meglátni, talán el is tévedtünk kicsit az időben. Lent sárga mezés lányok zászlókban végződő karja emelkedik a magasba, vékony ruhájuk teljesen átázott, nem így a kitartásuk. A műsorközlő egy lemezlovas fáradthatatlanságával keveri a tömeg fölött az indulók és a magnótaps egymast váltó viharos zajait, a város vezetői visszaintenek az előttük tisztelgő brigádoknak.

Ünnep van. Szerepcsere.

Amikor nem a kiscsoport tagjai (a vezetők) produkálják magukat a nagycsoport (az irányítottak) előtt, hanem — ha egy napra is — az egész évben arctalan masszaként irányított rétegek.

Vonulnak az emberek, intgetnek, alakzatokat vesznek fel és bomlasztanak szét, elmaradnak egymástól, futnak, összetorlódnak; túl messze vannak a tribüntől.

*

Emlékek rendezetlenül, emlékek egymásnak felelők, emlékek, önmaguk sem megválaszolók. Emlékek.

Asszonyom, van önnek perzsabundája?

Tudja, milyen az az új heródika?

A taskenti népgazdasági kiállításon apró fekete bőrökre hívja fel a figyelmemet Timúr. Karakul. Így hívják az üzbégek ezt a birka-fajtát. S leülnek kétnapos korukban az ártatlan „csecsemőket”, nehogy szőrük kibomoljék, s ön asszonyom, elégedetlen legyen. 20—40 dollár. Jó üzlet.

reklám.: ASSZONYOM, VAN MÁR ÖNNEK PERZSABUNDÁJA?: reklám

Közről látok egy ágaskodó kobrát a bozótban. Lélegzetem megszakad, fejemet mégis az övéhez tolom, majdnem érinti orromat a fullánkjával. Hideg van a szememben, s éjszaka. Magamban a halálról töprengök. Hirtelen madárfütty hangzik fölöttünk, egyenként szólalnak meg a madarak. Homlokoinon felszáradnak a veritékcsöppek.

Csönd van a múzeumban.

Legnagyobb, vagy csak legjobban tisztelt költőjük az üzbégeknek Aliser Navoi (1441—1501), aki először akart, mert tudott üzbég nyelven szépirodalmat művelni. „Művelte a csodát, nem magyarázta”. Nekj lett igaza. Nevének orosz fordítása: Melogyicsnűj Mudrűj Lev. Magyarul sem kevésbé cikornyás és érdekes név: Melodikus Bölcs Oroszlán. Nem szerénytelen név. Szobra minden nagyobb parkban bizonyítja: a nagyok lehetnek szerénytelenek. A taskenti szépművészeti múzeumban egy bajszos Buddha bukkanok. Meghökkenek: olyan, mint Nagy Péter. Erről ennyit.

A május 1-i felvonuláson díszorfatat álló rendőrök feje búbján elázik a sapka. Ez feltehetőleg szabálytalan húzás Isten részéről. Lehet, hogy a bajszos Buddha valamelyik keze van a dologban?

Feltűnik, hogy az üzbégeknek most divat a similabda. Talán még emlékszünk rá (legifjonti korunkból!). Áruhájak és dobálják az utcákon. S mindenütt. Hasonló, gumira fűzött labdákat egy fél évvel később fogok látni, egészen sajátos, átértelmezett szerepben: a Fölöspéldány nevű irodalmi kör koncertjén mártogatja a teába egy Beatricezenész, teafilter helyett. Mint említettem, sajátos megoldás.

Egy Samahmudov névre hallgató üzbég ember tizennégy gyermek törvényes apjának mondhatja magát. Ezt a Lenin-múzeum egyik tárlójában hozzák tudomásomra, ahol a derék férfi és népes családja mosolygó fényképét is láthatom. Ezt az ügyet is rekordként könyvelem el.

A zorasztrizmus hívei különös módon temetik el halottaikat. Kiteszik egy magányos sziklára, majd megvárják, hogy a sakálók és a madarak teljesen lecsupaszítsák csontjaig a tetemet. (Minél gyorsabban történik meg mindez, annál hamarabb jut le »föl?» az illető az örök nyugalomba: megszabadul romlandó testétől.) A fennmaradó csontokat összeszedik és hat méter mélyre elássák a földbe. Föléje díszes szarkofágokat emelnek, melyek — természetesen — üresek.

„En, József Attila, itt vagyok”

A vadaknak, madaraknak följánlott halott hallatán a csodálatos magyar balladarészlet jut eszembe:

*Ha erdön meghalok, megesznek a vadak,
Majd elénekelnek az égi madarak.*

*

Moszkvában költőkkel találkozom. Egyikük orosz: Vjaaceszlav Kuprijanov. Másikuk ecuadori: Luis Ayala. Alfonso Quinones MacLhado — állítása szerint már szerepelt a Nagyvilágunkban; fiatal kubai fiú. Belányi Gyurkát még Szegedről ismerem. Anyagot kértünk egymástól, fordítási célokra, anyagot ígérünk egymásnak, megjelenési szándékkal. Az egészből persze, nem lesz semmi, ahogyan megszokhattuk az irodalomban.

Tőlük is hamar búcsúzom.

Timur Guljanov már egy éjszakai repülőtéren elmaradt tőlünk, talán Szamarkandban. Felém nyújtott kezét megverzi az országhatár.

Tánya Ignatyeva a repülőtérig kísér, útközben, még utoljára, ráhozom a szívbajt, mert nem találok meg egy fontos dokumentumot. Persze, előkerül végül, utazhatom. Mindketten meghatódunk, s felbúgnak a Zelei Miklós által emlegetett „vízszintes lift” turbinái.

EPILOGUS

Hol fejeződjék be egy utazás leírása? Budapest, mosolyok, gyöngéd simogatók, fenéig ivott borok, vonaton hazafelé szüleimhez...

Ezt a képet merevítsük ki.

Abonyhoz érek, kinézek az ablakon. Megdörzsölöm a szememet, mintha álmodnék! De nem! A látvány nem mozdul el. Gyönyörű kék kupola csillog, kevélykedik a téglagyár széle fölött! Álmodom tehát. Fölvilágosítanak: ez az új téglaszárító épülete, s nem X. századi medresze. Távollétemben építették. Új mítosz. Hagyjuk!

Zalán Tibor